

Wykorzystanie drewna w architekturze funeralnej i omówienie jej zróżnicowania w wyszczególnionych krainach geograficznych Polski

Data wpłynięcia do Redakcji: 06/2026
Data akceptacji przez Redakcję do publikacji: 06/2026

2026, Volume 15, Issue 1, pp. 48-57

Jerzy Wojewódka
Politechnika Śląska, Poland

Julia Maria Więckowska
Politechnika Śląska, Poland

Julia Jadwiga Puczka
Politechnika Śląska, Poland



Streszczenie: Artykuł podejmuje analizę komparatywną najważniejszych zagadnień z zakresu architektury funeralnej w północnych i południowych regionach Polski. Przedmiotem rozważań są lokalizacja oraz forma cmentarzy, analizowane w kontekście wierzeń ludowych charakterystycznych dla poszczególnych obszarów, a także symbolika elementów występujących na tych nekropoliach. Opracowanie obejmuje również zagadnienia architektury i projektowania sepulkralnego w skali mikro, ze szczególnym uwzględnieniem struktur grzebalnych typowych dla badanych regionów. Rozważania koncentrują się przede wszystkim na drewnianych nekropoliach, które przez długi czas stanowiły jedną z najpowszechniejszych form architektury funeralnej. Istotnym aspektem analizy jest również symboliczne znaczenie drewna oraz rola tego materiału w kształtowaniu przestrzeni sepulkralnej.

Słowa kluczowe: architektura funeralna, architektura drewniana, cmentarze, Podlasie, Podkarpacie

WSTĘP

Śmierć, jako nieunikniony element ludzkiej egzystencji, od wieków wpisuje się w doświadczenie społeczności zamieszkujących różnorodne obszary geograficzne, wpływając na kształtowanie ich wierzeń, obrzędów i praktyk. W zależności od uwarunkowań kulturowych i poziomu rozwoju społeczności danego regionu, sposób jej przedstawienia, postrzegania i stosunek do niej znacząco się różnił. Trudno również pominąć zależność między podejściem do zagadnień sepulkralnych a rozwojem medycyny oraz zagrożeniami wpływającymi na życie i zdrowie ludzi w poszczególnych okresach historycznych. Kult śmierci stopniowo rozwijał się w momentach bezradności ludzi wobec chorób letalnych i wojen, by następnie zmienić się w paranoiczny niemal strach i despotyczną ucieczkę przed nieuniknionym wraz z rozwojem medycyny i badań laboratoryjnych przełomu XIX i XX wieku. Niezależnie od sposobu postrzegania śmierci charakterystycznego dla danej kultury i epoki, cmentarze, kaplice oraz miejsca kultu zmarłych stanowiły trwałe elementy przestrzeni społecznej. Ich materialnym wyrazem była architektura, która niezależnie od poziomu rozwoju i zamożności społeczeństwa odzwierciedlała jego wierzenia, wartości i stosunek do śmierci. Potrzeba tworzenia przestrzeni poświęconych zmarłym, które często stają się jednocześnie

miejszem spotkań, obrzędów, a nawet odbiciem stanu moralnego i wierzeń żyjących, swoje ujście znajduje w szeroko rozumianej sztuce funeralnej.

Celem artykułu jest analiza form architektury funeralnej w obrębie skrajnych krain geograficznych Polski – położonego na północnym-wschodzie Podlasia oraz południowych terenów około-górskich. Ważnym aspektem pracy jest również porównanie ich pod względem kulturowym, historycznym, a także zbadanie wpływu lokalnych wierzeń i mentalności ich społeczeństw na tę formę projektową. W tym ujęciu skupić należy się na drewnie jako materiale uniwersalnym i szeroko wykorzystywanym przy budowie obiektów sepulkralnych ze względu na jego dostępność oraz łatwość obróbki. W artykule przedstawiono zróżnicowane formy architektury funeralnej, kształtowane przez uwarunkowania środowiskowe, społeczne oraz ekonomiczne analizowanych społeczności.

NEKROPOLIE W PRZESTRZENI

Lokalizacja nekropolii w rejonach północnych

Północne tereny podlaskie oraz charakterystyczne dla nich obszary podmokłe stanowiły istotny czynnik wpływający nie tylko na sposoby grzebania zmarłych, lecz także na kształtowanie lokalnych wierzeń i wyobrażeń związanych z życiem pozagrobowym. Naturalnie podmokły krajobraz, rozległe kompleksy leśne oraz rozciągające się puszcze sprzyjały powstawaniu licznych legend i mitów, które przez pokolenia współtworzyły lokalną obrzędowość oraz związane z nią przesady. Poza ludowymi przekazami utrwalanymi przez pokolenia lokalnych społeczności, istotny wpływ na kształtowanie obrzędowości funeralnej wywierały również elementy sakralne. Nekropolie położone na Podlasiu, nierozzerwalnie związanym z prawosławiem znacząco odróżniają się od tych zlokalizowanych w katolickich i protestanckich rejonach Polski.

Nie brak przesłanek o zwyczajach pochówków leśnych i polnych. Niektóre ze źródeł wskazują na silną walkę lokalnych władz wiejskich z tymi obrzędami (Wawrzyniuk, 2020). Najprawdopodobniej był to jeden ze sposobów kościoła na walkę z wierzeniami ludów zamieszkujących Podlasie. Izolacja miejsc pochówku w strukturze uroczysk może być kojarzona z metaforycznym przejściem magiczno-fizycznej granicy światów związanym z wodą i terenami podmokłymi. Woda obecna jest w wielu rdzennych wierzeniach związanych z cyklem życia i życiem po śmierci, dlatego też naturalnym było niejako łączenie zmarłego z lokalnymi mokradłami i wodami. Trudne okazało się jednak wyeliminowanie dawnych tradycji zakorzenionych wśród lokalnej ludności. W związku z rozwojem sakralnej architektury funeralnej stopniowo zaostrzano przepisy oraz sankcje dotyczące pochówków dokonywanych poza miejscami do tego wyznaczonymi. (Wawrzyniuk, 2020).

Ze względu na specyfikę dawnych nekropolii występujących na terenach północnej Polski dokładne określenie lokalizacji cmentarzysk oraz sposobów grzebania zmarłych jest obecnie utrudnione. Większość odkrytych dotychczas miejsc pochówku zachowała się w złym stanie, a ich identyfikacja często miała charakter przypadkowy. Mimo to analiza dostępnych źródeł i stanowisk archeologicznych pozwala wskazać szereg prawidłowości powtarzających się w wielu badanych lokalizacjach.

Podlaskie cmentarze organizowane były w układach rzędowych, a groby ustawiane były z dużą gęstością na całej powierzchni nekropolii (z wyłączeniem

strefy wejściowej bezpośrednio w sąsiedztwie bramy). W założeniach brak osiowości. Analiza zachowanych stanowisk wskazuje, że na większości cmentarzysk groby lokowano w sposób uporządkowany, tworząc zespoły orientowane względem osi północ-południe bądź wschód-zachód (Wawrzeniuk, 2020). Społeczności zamieszkujące regiony północne pozostawały silnie związane z zakładanymi przez siebie nekropoliami, z których większość lokalizowano w pobliżu osad miejskich i wiejskich.

Lokalizacja nekropolii w rejonach południowych

W odróżnieniu od podlaskich mokradeł, ludności zamieszkujące tereny górzystego południa zdawały się oddzielać od miejsc pochówków, a ich podejście do lokalizowania i dbania o groby znacząco różni się od tych z północy. W regionach południowych miejsc sakralnych zdaje się być znacznie więcej. Cmentarze lokalizowano zazwyczaj w bezpośrednim sąsiedztwie kościołów, przy czym powierzchnie terenów przeznaczonych pod pochówki były relatywnie większe. W wielu przypadkach sytuowano je na obrzeżach wsi, tak aby zapewnić dogodny dostęp do drogi prowadzącej do kościoła, a następnie na teren cmentarza. Miejsca pochówku rzadziej otaczano atmosferą szczególnej czci i kultu, traktując je raczej jako funkcjonalne uzupełnienie założenia sakralnego.

Źródła wskazują również, że stosunek ułożenia krain żywych i umarłych nie był dziełem przypadku, a celowej kontroli władz lokalnych nad stosunkiem ludzi do śmierci. Wydany w 1781r. przez Józefa II „patent tolerancyjny” stanowczo zabraniał wybudowanym w jego granicach obiektom posiadania dzwonów i wejść od dróg głównych (Cepil, 2019). Przepisy dotyczyły oczywiście wyznawców religii innych, niż katolicyzm, ale fakt zgody władcy na budowę cmentarzy wyznaniowych pokazuje, że walka z wierzeniami ludności na południu nie była tak zaciekła, jak na północy. Pomimo akceptacji społeczności lokalnych dla zasad pochówku narzucanych przez Kościół, wierzenia ludowe nadal istotnie wpływały na sposób żegnania zmarłych. W południowych regionach górskich, podobnie jak na Podlasiu, woda odgrywała ważną rolę w symbolice przejścia zmarłego ze sfery profanum do sacrum (Reinfuss, 1989).

Społeczności zamieszkujące obszary górskie i ich okolice sytuowały elementy o charakterze metafizycznym, związane z relacją życia i śmierci w przestrzeni górskich potoków, zboczy oraz obszarów kamienistych. W związku z tym w regionach o niskiej gęstości zaludnienia, gdzie wpływ władz wiejskich i kościelnych był ograniczony w porównaniu z obszarami bardziej zurbanizowanymi, miejsca pochówku lokalizowano często na przełęczach i wzniesieniach. Taki układ przestrzenny sprzyjał kształtowaniu się koncepcji axis mundi, sytuowanej w odniesieniu do osi wyznaczanych przez szczyty gór, potoki oraz wodospady.

KSZTAŁT I FORMA

Cmentarze i miejsca kultu i pamięci w rejonach północnych

Omawiane lokalizacje nekropolii w znaczącym stopniu przekładają się na formę i kształt opisywanych założeń. Brak osiowości i tworzenie grup grobów na cmentarzach północnych narzucają różnice formy w stosunku do osiowych nekropolii południa. Badane groby Podlasia wykazały zasadę w pochówkach osób względem stron świata. Najpopularniejszą pozycją pochówku było ułożenie ciała zmarłego według osi wschód-zachód, z czaszką zorientowaną ku zachodowi.

Układ stref cmentarzy, podobnie jak ich ogólna organizacja przestrzenna, nie był podporządkowany jednej dominującej osi. Mogły sytuowano zazwyczaj w układzie rzędownym, przy czym poszczególne części cmentarza mogły być orientowane zarówno w osi północ-południe, jak i wschód-zachód. Analiza badanych stanowisk nie wykazała zróżnicowania formy ani lokalizacji pochówków ze względu na wiek czy płeć zmarłych. Odnotowano występowanie grobów zarówno kobiet, jak i mężczyzn, a także osób w różnym wieku, rozmieszczonych bez wyraźnego rozdzielenia przestrzennego.

Specyfika form cmentarzy podlaskich jest trudna do zbadania, bowiem wcześniej omawiane tradycje „dzikich” pochówków spowodowały brak wykształcenia się konkretnych, zdefiniowanych założeń kompozycyjnych. W tym rejonie doszukać się jednak można specyficznego podejścia do czczenia zmarłych, które bezpośrednio przełożyło się na formę zakładanych cmentarzy (Kukier, 1967).

Jednym z kluczowych elementów cmentarza była brama wejściowa. Stanowiła ona nie tylko swoiste ogrodzenie i uroczyste podkreślenie wejścia, ale również była symboliczną strefą przejścia między sferami życia i śmierci, sacrum i profanum oraz codzienności i zadumy. Co więcej, była ona elementem ochronnym, lub zapraszającym w zależności od tego, jaki stosunek do śmierci i życia pośmiertnego posiadali założyciele nekropolii. Bramy wejściowe na Podlasiu same w sobie stanowiły formę kapliczek. Były to masywne, posadowione na drewnianych palach formy. Bramy zdobiono różnego rodzaju ręcznie rzeźbionymi w drewnie symbolami, a zadaszone były szerokim, gontowym okapem (rys. 1).



Rys. 1 Przykład Podlaskich ogrodzeń cmentarnych – dzwonnica i brama przy kościele w Milejczycach

Źródło: opracowanie własne

Poza cmentarzami ważnymi miejscami w kontekście architektury funeralnej Podlasia są również tzw. lasy krzyży niebędące przestrzeniami pochówku. Krzyże epidemiczne, wznoszone w celu ochrony ludności przed masową śmiercią w wyniku chorób oraz upamiętnienia ofiar epidemii, charakteryzowały się specyficzną formą architektoniczną. Sztandarowym przykładem lasu krzyży jest Święta Góra Grabarka (rys. 2) położona w powiecie Siemiatyckim będąca

największą i najważniejszą prawosławną nekropolią wotywną i doskonałym obiektem badań nad drewnianym krzyżem podlaskim.



Rys. 2 Szkic widoku na Świętą Górę Grabarkę

Źródło: opracowanie własne

Cerkiew położona na Grabarce otoczona jest swoistym labiryntem utworzonym przez las krzyży składanych przez pielgrzymów jako wyraz prośb oraz podziękowań w trudach życia. Charakterystycznym elementem krzyży podlaskich, występujących nie tylko w tego typu miejscach kultu, lecz także na tradycyjnych cmentarzach, są ozdobne haftowane chusty i wstążki przewiązywane przez poprzeczną belkę krzyża.

Cmentarze i miejsca kultu i pamięci w rejonach południowych

Osiowe, uporządkowane cmentarze południa w wielu aspektach różniły się od ich swobodnych przestrzennie odpowiedników na północy. Punktem wspólnym obu założeń była odpowiedź na panujące warunki krajobrazowe oraz eschatologiczny punkt widzenia mieszkańców okolic. Cmentarze wznoszone w miejscowościach u podnóża gór otoczone były zazwyczaj przez rwące potoki górskie i kamieńce, co stanowiło naturalną barierę pomiędzy światem żywych i umarłych. Kształty cmentarzy, pokrywające się z osiami zejścia zbocz gór miały również swoje uzasadnienie. W odróżnieniu od podlaskiego ukrywania grobów w puszczy, zadaniem góralskich cmentarzy położonych na zboczach gór miało być wyniesienie zmarłego do niebios, ponad majaczące u dołu doliny zamieszkałe przez żywych.

W pochówkach na obszarze Podkarpacia dominował tradycyjny model ułożenia zmarłego w grobie. Trumny najczęściej sytuowano w osi wschód-zachód, z głową zmarłego skierowaną ku zachodowi, przy jednoczesnym zwróceniu twarzy w stronę wschodu. Genezy takiego ułożenia można upatrywać w tradycji chrześcijańskiej, w której wschód symbolizuje zmartwychwstanie, a zmarły oczekuje na Sąd Ostateczny mający nadejść z tej strony. Wpływ na ten zwyczaj miały również wierzenia ludowe, według których zachód wiązano z ciemnością i złem, od którego należało się symbolicznie odwrócić w celu ochrony duszy. Powszechnie występowała także orientacja grobów wynikająca z uwarunkowań topograficznych, polegająca na sytuowaniu pochówków wzdłuż przebiegu rzek oraz zboczy terenowych. Należy jednak zauważyć, że oś cmentarna często

pozostawała w zgodzie z osią sąsiadującej świątyni, co wskazuje na ścisły związek lokalnych społeczności z instytucją Kościoła.

Bramy i grodzienia cmentarne znacząco różniły się od tych omawianych wcześniej. Górskie grodzienia nekropolii nie tylko spełniały metaforyczną funkcję granicy światów, ale również fizyczną, chroniącą przed surowym, górskim klimatem. Charakterystyczne na tym obszarze były monumentalne tyny zrębowe sprawiające wrażenie murów lub ścian. Tyny zabezpieczane były daszkami gontowymi mającymi za zadanie zabezpieczenie drewna przed zagrożeniami atmosferycznymi w postaci ciężkich, górskich śniegów i deszczy, a także barierę wizualną zakrywającą przechodniom przestrzeń wypełnioną grobami (rys. 3).



Rys. 3 Szkic bramy wejściowej na cmentarz podkarpacki

Źródło: opracowanie własne

Daszki zawsze były dwuspadowe, co symbolizować mogło nowy dom zmarłych. W cmentarnych ogrodzeniach południa chętnie wykorzystywano również nasadzenia monumentalnych, wytrzymałych drzew, tworząc swoistą krainę zmarłych.

Podobnie jak na północy, regiony około-górskie również wytworzyły swoje „lasy krzyży”. Górskim odpowiednikiem Świętej Góry Grabarki jest Góra Jawor w Beskidzie Niskim. Góra obsadzona jest drewnianymi krzyżami wotywnymi i intencyjnymi, rozciągającymi się wokół centralnie położonej, wpisanej w krajobraz cerkwi. W odróżnieniu od innych przykładów architektury funeralnej południa, krzyże wznoszone na Górze Jawor nie mają charakteru monumentalnego ani trwałego; ulegają stosunkowo szybkiemu procesowi degradacji, stopniowo zanikając i w naturalny sposób wtapiając się w otaczający krajobraz.

ARCHITEKTURA FUNERALNA W SKALI MIKRO - STRUKTURY GRZEBALNE

Sposoby pochówków w rejonach północnych

Konstrukcja i sposób wytwarzania trumien, podobnie jak organizacja przestrzenna cmentarzy, stanowią istotne źródło wiedzy na temat mentalności lokalnych społeczności oraz ich postrzegania życia i śmierci. Na Podlasiu rozpowszechnione było przekonanie o nietrwałości świata materialnego, w związku z czym całkowita degradacja i rozkład trumny interpretowane były jako ostateczne dopełnienie procesu odejścia ciała człowieka z tego świata. Trumny

nie były zabezpieczane, impregnowane ani odnawiane, gdyż działania takie mogłyby być interpretowane jako symboliczne „uwięzienie” zbłąkanej duszy wśród żywych (Kukier, 1967).

Najpopularniejsze były klasyczne trumny skrzyniowe, zwężające się w okolicach głowy i nóg, bez wielu dodatkowych elementów ozdobnych. Trumny zazwyczaj ozdabiane były wypukłym, dwuspadowym wiekiem symbolizującym wieczny dom. Wykonywali je lokalni rzemieślnicy, którzy do wyrobu wykorzystywali jedynie łatwo dostępne gatunki lokalnego drewna. Całość wykonywana była z materiałów naturalnych - nawet składanie, łączenie trumien odbywało się wyłącznie przy użyciu drewnianych kołków.

Wygląd trumny uzależniony był od statusu społecznego osoby zmarłej, jej zamożności, stanu cywilnego oraz wieku. W zależności od pozycji społecznej zmarłego trumny wykonywano z odpowiednio dobranych, szlachetniejszych gatunków drewna oraz malowano je na barwy o znaczeniu symbolicznym.

Jednymi z najstarszych odnalezionych form trumien są trumny kłodowe. Wykonywano je z jednego pnia drzewa, w którym wydrążano otwór, przykrywany następnie odciętą częścią belki. Rozwiązanie to może świadczyć o dążeniu społeczności zamieszkujących te tereny do symbolicznego pojednania zmarłego z naturą.

Sposoby pochówków w rejonach południowych

W regionach południowych trumna postrzegana była jako trwałe, niemal „wieczne” miejsce spoczynku zmarłego. Lokalne wierzenia jasno nakazywały, iż pamięć o człowieku należy pielęgnować, a w raz z nim miejsce jego pochówku. Z tego powodu trumny południa były zdecydowanie bardziej wytrzymałe. Wkładano wiele staranności w to, aby konstrukcja wytrzymała jak najdłużej pod ziemią, chroniąc jednocześnie spoczywającą w niej osobę.

Na obszarach południowych przez długi czas, aż do XX wieku, dominowały tzw. trumny kłodowe oraz trumny zbijane. Powstawały one z upadłych pni silnych, wytrzymałych drzew, które przecinano i wydłubywano, aby pochować zmarłego i jednocześnie wykorzystać pozostałą część jako ciężkie wieko. (Reinfuss, 1989) W zależności od statusu i zamożności osoby chowanej, niekiedy wykorzystywano tradycyjne trumny skrzyniowe, wykonane z ciężkich, grubych desek. Miały one formę wyraźnie trapezową, zwężającą się ku dołowi, ale nie o przekroju sześciobocznym, jak to bywało na Podlasiu. Trumny bardzo bogato ozdabiano. Na bocznych deskach oraz wieku dominowały ornamenty związane z liliami i gwiazdami podhalańskimi, a także herbem zmarłego.

KONSTRUKCJA I WYKORZYSTANIE DREWNA

Mogły drewniane w rejonach północnych

Drewno wykorzystywane na Podlasiu było oczywiście materiałem łatwo dostępnym i powszechnym na tym terenie. W związku z omówioną wcześniej praktyką pozostawiania drewna do jego naturalnej, całkowitej degradacji, nie przywiązywano szczególnej wagi do jego odporności na wilgoć występującą na lokalnych cmentarzach. Najchętniej wykorzystywanym do produkcji trumien drewnem były miękkie świerki i sosny, których naturalne żywice były wystarczającym zabezpieczeniem przed uszkodzeniami. W przypadku budowy kaplic oraz większych obiektów funeralnych wybierano natomiast twarde i

trwałe drewno dębowe, które powszechnie kojarzono z prestiżem oraz wysoką jakością wykonania.

Jedynymi zabezpieczeniami stosowanymi do ochrony, impregnacji kaplic i bram przed warunkami atmosferycznymi było ciosanie drewna toporem tak, aby włókna drewna zamknęły się i nie były podatne na zbieranie wilgoci oraz wykorzystywanie jedynie elementów drewnianych w budowie konstrukcji, aby nie było możliwości przedostania się np. rdzy.

Mogiły drewniane w rejonach południowych

Iglaste lasy południowych regionów, porośnięte gatunkami drzew o dużej wytrzymałości i masywnej strukturze, w istotny sposób wpłynęły na sposób eksploatacji surowca wykorzystywanego do produkcji trumien oraz elementów architektury funeralnej. Społeczności zamieszkujące te tereny przywiązywały dużą wagę do tego, aby stosowane konstrukcje grzebalne możliwie długo zachowywały swoją pierwotną formę i strukturę. Jednym ze sposobów realizacji tego założenia było wykorzystywanie gatunków drzew cechujących się wysoką odpornością na niekorzystne warunki atmosferyczne, nawet po ich obróbce. Do najczęściej stosowanych należały przede wszystkim modrzew, jodła, świerk oraz cis. Gatunki te charakteryzują się wysoką gęstością oraz znaczną zawartością żywicy, co przekłada się na zwiększoną trwałość wykonywanych z nich obiektów. Cis, jako drzewo symbolicznie utożsamiane z nieśmiertelnością, często wykorzystywany był do wykonywania niewielkich krzyży, które umieszczano w trumnie zmarłego. Przedmioty te miały pełnić funkcję ochronną, zabezpieczając duszę przed działaniem sił demonicznych i zła (Reinfuss, 1989).

Dużą wagę przywiązywano do impregnacji i konserwacji wyrobów drewnianych. Za pomocą olejów, przypalania oraz dziegielowania uzyskiwano konstrukcje o podwyższonej trwałości oraz zwiększonej odporności na wilgoć i trudne warunki atmosferyczne, w tym elementy mogił i ich obudowy.

KOLORY I ICH SYMBOLIKA

Kolorystyka w rejonach północnych

Kolorystyka i jej znaczenie były ważnymi elementami zdobienia drewnianych trumien i grobów. Ze względu na brak konieczności impregnowania i zabezpieczania drewna, stosowano wapienne farby mineralne, których lekkie właściwości antyseptyczne były jedyną ochroną drewna. Kolory trumien zależne były bezpośrednio od tego, kogo żegnała społeczność. Kolory ciemne, jak głębokie brązy zarezerwowane były dla osób starszych, których ziemski czas wypełnił się, a oni mogli odejść w spokoju. Kolory te uzyskiwano zazwyczaj z naturalnych barwników mineralnych, jak czerwień żelazowa, lub przyciemniano drewno za pomocą olejów. Kontrastujący do ciemnego, biały kolor trumny zazwyczaj oznaczał żegnanie osoby młodej, niezamężnej.

Najbardziej charakterystycznym kolorem trumien na Podlasiu był jednak błękitny. Wynikać mogło to z tradycji prawosławnych, w której niebieski jest kolorem maryjnym, kojarzonym z niebem, czystością i zbawieniem. Niebieska trumna oznaczała zazwyczaj dużą religijność zmarłego, lub młodość, albo duży poziom szacunku społecznego. Na niebiesko często malowano również groby, lub krzyże, które jak wcześniej opisywano, dodatkowo przewiązywane były kolorowymi haftowanymi chustami dodającymi kolorów.

Jak można zauważyć, cmentarze północnych regionów charakteryzowały się lekką, a zarazem barwną estetyką, niekiedy przybierającą formę o niemal „radosnym” charakterze. Wierzenia prawosławne oraz tradycje ludowe w istotny sposób wpłynęły na kształt i wygląd nekropolii Podlasia, determinując ich specyficzną formę przestrzenną i symbolikę (Kukier, 1967).

Kolorystyka w rejonach południowych

Nekropolie oraz struktury grzebalne regionów południowych w kontekście kolorystyki są chyba najbardziej kontrastowe do ich północnych odpowiedników. Liczne rytuały zabezpieczania i konserwacji drewna niejako narzuciło dominujące kolory mogił. Podkarpackie cmentarze charakteryzują się ciemną, ciężką kolorystyką. Jednym z najbardziej charakterystycznych kolorów występujących na nekropoliach był odcień powstający w wyniku naturalnego procesu patynowania drewna. Z tego względu wykorzystywano warunki atmosferyczne sprzyjające naturalnemu starzeniu się materiału, co pozwalało uzyskać jego zwiększoną odporność oraz specyficzną barwę. Popularne było również dziegiowanie i malowanie drewna smołą, co nadawało konstrukcjom ciemny, głęboki odcień brązu.

Ciemne nekropolie doskonale kontrastowały z zielenią stoków górskich, co sprawiało, że były one jeszcze bardziej wyeksponowane i wizualnie oddzielone od okolicznych wsi i miasteczek.

Kult dbałości o miejsce pochówku zmarłego, jako pielęgnowanie pamięci o nim i jego życia pośmiertnego w bezpośredni sposób wpłynął na kształt, formę i kolor podkarpackich cmentarzy.

PODSUMOWANIE

Analiza porównawcza elementów architektury funeralnej północnych i południowych krain geograficznych wykazała zarówno istotne różnice, jak i podobieństwa w sposobach oraz formach grzebania zmarłych członków lokalnych społeczności. Na obu szerokościach geograficznych kluczową rolę odgrywały zarówno lokalne wierzenia i tradycyjne obrzędy, jak i elementy narzucone przez system sakralny. Badanie architektury funeralnej pozwala zrozumieć nie tylko podejście ludności do śmierci i stosunek do zmarłych, lecz także złożoność relacji społecznych, poziom zamożności, stosowane technologie i materiały oraz strukturę hierarchiczną społeczności. Cmentarze i kaplice stanowią istotne źródło wiedzy na temat relacji z Kościołem, systemu wierzeń oraz sposobów kształtowania pamięci o zmarłych.

Drewno, jako materiał łatwo dostępny i uniwersalny, dostarcza również informacji na temat rozwoju budownictwa i architektury nie tylko sakralno-sepulkranej, lecz także urbanistyki osad wiejskich i miejskich oraz ich przemian w czasie.

LITERATURA

- Brykowski R. (1986). Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej. wyd. Ossolineum
- Cepil M. (2019). Lokalizacja kościołów i cmentarzy we wsiach józefińskich na terenie województw małopolskiego i podkarpackiego.
- Gawlak A., Springer P. (2018). Sztuka projektowania przestrzeni schyłku życia.

- Kukier R. (1967) Ludowe zwyczaje, wierzenia i obrzędy pogrzebowe mieszkańców pogranicza Powiśla Lubelsko - Podlaskiego
- Reinfuss R. (1989). Ludowa rzeźba kamienna w Polsce wyd. Ossolineum
- Różański A., Marciniak P., Jurek T., Łobodzińska P., Schaaf U., (2020) Wooden sacral architecture in Greater Poland. An interdisciplinary case study of the church in Domachowo
- Tanaś S. (2019). Cmentarz jako przestrzeń spotkań.
- Wawrzeniuk A. (2020). Zapomniane wiejskie nowożytne cmentarze Podlasia – stan badań a perspektywy badawcze.
- Woszczenko K., Musiuk A. (2023). Synergy of architecture and theology on the example of wooden Orthodox churches in the Podlaskie Voivodeship with blue façades

The use of wood in funerary architecture and its diversity across selected geographical regions of Poland

Abstract: The article undertakes a comparative analysis of the most important areas in the field of funerary architecture in the context of the northern and southern geographical regions of Poland. Among other things, the location and form of cemeteries were discussed in the context of the beliefs of the peoples living in given regions, as well as the symbolism of elements characteristic of them. The topics of architecture and sepulchral design on a micro scale were also discussed – discussion of the burial structures of individual regions. The subject of the work is based entirely on wooden necropolises as the most widespread in the history of funerary architecture, and attention is also paid to the symbolism and importance of the use of wood in this type of architecture.

Keywords: funerary architecture, wooden architecture, cemeteries, Podlasie, Podkarpacie

Jerzy Wojewódka

ORCID ID: 0000-0001-8772-7680

Katedra Projektowania Architektury Mieszkaniowej i Użyteczności Publicznej

Wydział Architektury Politechnika Śląska

e-mail: jerzy.wojewodka@polsl.pl

Julia Więckowska

ORCID ID: 0009-0009-7204-0857

Studenckie Koło Naukowe „+iKAWA”

Wydział Architektury

Politechnika Śląska

e-mail: j.wieckowska02@gmial.com

Julia Puczka

ORCID ID: 0009-0004-7509-8783

Studenckie Koło Naukowe „+iKAWA”

Wydział Architektury

Politechnika Śląska

e-mail: jp317029@student.polsl.pl